

РОЗДІЛ 4 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.232

НОРМИ КОНФЕСІЙНОГО ПРАВА ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

CONFESSIONAL NORMS OF LAW AND THEIR IMPORTANCE IN FORMATION COMMERCIAL LAW

Бочков П.В.,

*кандидат юридичних наук, доктор богослов'я
Чернівецького православного богословського інституту*

Проаналізовано взаємовпливи релігії і права, а також значення конфесійних норм у формуванні господарського права як однієї з галузей права світського. Обґрунтовано, що правові й релігійні норми в разі збігу сфери регульованих відносин виявляються занадто близькими, а іноді навіть тотожними за характером настанов. Висловлено пропозиції щодо більш глибокого аналізу впливу конфесійних норм на формування господарського законодавства України.

Ключові слова: конфесійне право, норми конфесійного права, господарське право, господарська діяльність релігійних організацій, господарське законодавство України.

Проанализировано взаимное влияние религии и права, а также определено значение конфессиональных норм в формировании хозяйственного права как одной из отраслей права светского. Обосновано, что правовые и религиозные нормы при совпадении сферы регулируемых отношений оказываются слишком близкими, а иногда даже тождественными по характеру своих установок. Высказаны предложения относительно более глубокого анализа влияния конфессиональных норм на формирование хозяйственного законодательства Украины.

Ключевые слова: конфессиональное право, нормы конфессионального права, хозяйственное право, хозяйственная деятельность религиозных организаций, хозяйственное законодательство Украины.

The author analyzes the mutual influence of religion and law, as well as the importance of religious norms in the formation of economic law as one of the branches of secular law. It is substantiated that legal and religious norms in the case of coincidence of the sphere of regulated relations are too close, and sometimes even identical in character to their instructions. Proposals for a more profound analysis of the influence of religious norms on the formation of economic legislation of Ukraine are expressed.

Key words: confessional law, norms of confessional law, economic law, economic activity of religious organizations, economic legislation of Ukraine.

Постановка проблеми. Тривалий час внаслідок певних історичних подій вітчизняне правознавство відкидало положення про безпосередній вплив релігійних (конфесійних) норм на норми права, зокрема й господарського, а наявність релігійного права було відмовлено в праві на існування. Більшість правників обмежувалися загальними вказівками на нерозривний історичний зв'язок релігії і права. Проте сьогодні нагальним стає вивчення і прямого, й опосередкованого впливу релігійних норм на норми господарського права. Таке вивчення актуальне, адже звернення співвітчизників щодо проблем правового регулювання господарської діяльності до Європейського суду з справ людини свідчить про недосконалість вітчизняного законодавства, зокрема господарського. Для вирішення задач з удосконалення вітчизняного законодавства щодо господарської діяльності за участю релігійних організацій необхідне більш глибоке вивчення джерел конфесійного права з огляду на їхній вплив на формування правових норм.

Стан опрацювання. Праць, присвячених аналізу впливу релігійних норм на формування господарського права, а також на господарсько-правову діяльність, у вітчизняному правовому дослідницькому полі сьогодні, на жаль, обмаль. Серед найбільш цікавих і ґрунтовних досліджень, що з'явилися останнім часом і присвячені взаємовпливам релігії і права, а також ролі конфесійних норм у формуванні галузей сучасного права, зокрема господарського, можна назвати праці П. Верта [1], О. Дорської [2], І. Оборотова [3], Ю. Оборотова [4], Т. Седлачека [5] та ін., на які ми спиралися в процесі роботи над означеною темою.

Метою статті є вивчення ролі господарсько-економічних норм конфесійного права у формуванні господарсько-

правових норм та їхнього місця в системі правового регулювання господарських відносин.

Виклад основного матеріалу. Загальноприйнятим є положення про те, що право регулює суспільні відносини, взаємодіє з іншими нормами як елементами системи соціального нормативного регулювання. Одним із таких елементів є релігія в частині її ціннісно-нормативних засад.

У взаємодії права й релігії як регуляторів суспільних відносин на першому плані – правові та релігійні норми як найбільш активні елементи правової і релігійної систем. Релігійні норми – це особливий різновид соціальних норм (правил), сформульованих у визначених віросповіданнях (християнстві, буддизмі, мусульманстві, іудаїзмі), яких зобов'язані дотримуватися віряни.

Процес взаємодії правових і релігійних норм має тривалу історію. Слушною здається думка В. Вундта, що в найдавніші періоди існування людства норми права й релігійні норми були тісно переплетені й не відокремлювалися одне від одного, а більшість правових норм була водночас релігійними правилами [6, с. 20]. На думку вченого, не було жодної правової системи без найтіснішого злиття правових і релігійних норм. Тривалий час релігійні норми виконували функції права, регулювали всі сфери суспільних відносин. І тільки в римському праві відбулося відокремлення правових норм від релігійних, коли було відмежовано такі поняття, як «злочин» і «гріх».

У сучасному світі релігійні норми мають істотне значення для регулювання суспільних відносин, а релігію, як і раніше, відносять до найважливіших правоутворювальних чинників. Господарське право, будучи однією з галузей сучасного права, так само, як і інші галузі, зазнало впливу з боку релігійних норм.

Культуро- та правотвірною для України постає християнська релігія в її розгалуженнях (православна, католицька, протестантська). Це результат перебігу подій, що сформували вітчизняне соціальне тло. Проте сьогодні маємо враховувати й інші конфесійні норми, крім означених, адже процеси глобалізації, інтеграції, взаємовпливу не оминули й територію нашої країни. Тому не зайвим буде враховувати й норми таких конфесій, як мусульманська, вірмено-григоріанська, юдейська тощо.

Не може викликати заперечень щільна взаємодія релігійних і господарсько-правових норм як у плані діакронії, так і в плані синхронії. У плані діакронії можна простежити безпосередній і опосередкований вплив релігійних норм на господарсько-правові через правосвідомість, тобто в результаті сприйняття релігійних ідей і уявлень. Зауважимо, що правові й релігійні норми в разі збігу сфери регульованих відносин виявляються занадто близькими, а іноді навіть тотожними за характером їхніх настанов, і господарське право сучасної України в цьому плані не є винятком.

Питання про ступінь впливу релігії на господарське право й господарську діяльність загалом залишається дискусійним, як і питання взаємодії моралі і права. Про ступінь впливу можна говорити після аналізу основних джерел господарського та конфесійного права.

До джерел господарського права сьогодні відносять господарське законодавство, нормативні угоди, судову практику, ділові звичаї та юридичну доктрину. Проте ми наполягаємо на тому, що ще одним джерелом господарського права є релігія або, якщо більш точно, релігійні норми, викладені здебільшого в священних текстах, проте не тільки в них.

Джерелами конфесійного права є насамперед тексти священних книг (ідеться про зрілі релігії), релігійні звичаї, богословські доктрини тощо. Проте кожна окрема конфесія на додачу до означених джерел має особливі джерела конфесійного права.

На підтвердження висловлених вище тез щодо впливу релігійних норм на господарське право звернемося безпосередньо до одного з основних джерел конфесійного права – священних текстів.

Як уже було зазначено вище, культуротвірним для території України є християнство, для якого найважливішим священним джерелом будь-яких норм (зокрема, господарсько-економічних) є Біблія.

Оскільки людина, за Біблією, є духовною істотою, створеною за образом і подобою Божою, то ні вчення Старого Заповіту, ні вчення Нового Заповіту не могли ігнорувати проблему існування людини в цьому світі, зокрема її господарської діяльності. Порядунок людини багато в чому залежить від її поведінки в цьому світі, який пронизаний господарськими відносинами. Саме тому як у Старому Заповіті, в Євангелії, так і в Діяннях апостолів, у творах отців церкви, нормам господарського життя приділено досить велику увагу.

Не можна не погодитися з думкою видатного чеського економіста Томаша Седлачека, що Новий Заповіт (Нова Угода) та економіка пов'язані більш щільно, ніж можна собі уявити. У результаті аналізу тексту Біблії автор зауважує, що із тридцяти викладених у Новому Заповіті притч Христових дев'ятнадцять мають господарсько-економічний контекст (про вдову, що загубила монету; про покарання раба, який не пустив в обіг гроші; про нечестивого управителя; про найманих робітників; про двох боржників; про багатого дурня тощо) [7]. І таких сюжетів, що свідчать про неабияку цікавість до господарських питань, як у Старому, так і в Новому Заповітах багато (за частотою такі сюжети посідають друге місце після сюжетів про ідопоклонство). Можливо, автор дослідження й перебільшує, коли стверджує, що в Новому Заповіті господарсько-економічній темі присвячено приблизно кожний

шістнадцятий вірш, а в Євангелії від Луки – майже кожний сьомий, проте заперечувати те, що тема господарської діяльності є однією з найбільш актуальних у згаданих текстах, не можна.

Господарсько-економічні заповіді не сформульовані настільки явно, щоб їх розуміння було однозначним. Зміст цих заповідей розкидано по безлічі уривчастих, коротких висловлювань, у притчах та оповіданнях, до того ж не завжди може мати точне тлумачення. Проте, безсумнівно, саме біблійне розуміння приватної власності покладено в основу сучасних вітчизняних законів про приватну власність, яку, згідно з Біблією, людина може створити і збільшити тільки власною працею (для порівняння див.: Закон України «Про власність», ст. 12 – *П. Б.*), про можливість розпоряджатися даною Богом землею для задоволення власних потреб (для порівняння див.: Закон України «Про власність», ст. 10 – *П. Б.*), про обов'язок дбати про землю (для порівняння див.: Закон України «Про власність», ст. 10 – *П. Б.*), даючи їй (за Біблією – *П. Б.*) відпочинок кожного сьомого року тощо. Не оминає Біблія і питань відшкодування збитків, завданих власникові (для порівняння див.: Господарський кодекс (далі – ГК) України, ст. 225; Цивільний кодекс (далі – ЦК) України, р. 1, ст. 22 – *П. Б.*); про чесну торгівлю й укладання торгових угод (для порівняння див.: Закон України «Про внутрішню торгівлю» – *П. Б.*); про оплату праці найманого робітника (для порівняння див.: Закон України «Про оплату праці» – *П. Б.*) та настанов щодо його відпочинку (для порівняння див.: Кодекс законів про працю України – *П. Б.*); про турботу про тих, хто не має змоги власною працею годувати себе (для порівняння див.: закони України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про благодійництво та благодійні організації» – *П. Б.*) тощо.

Проте Біблія – не єдиний священний текст, в якому так багато місця відведено господарсько-економічним питанням існування людини.

Основним священним джерелом мусульман є Коран, в якому, як і в Біблії, знаходимо господарсько-правові настанови для людини. Тут можна зауважити, що акценти зроблено на інших моментах, проте розкрито ті самі принципи свободи, справедливості, рівності, братства, як і в Біблії.

Щодо власності, то в мусульманстві (як і в християнстві) власником всього суцього є Всевишній, а людина тільки володіє тим, що дано Ним. Отже, у Корані наголошено не на власності, а на праві власності – природному праві людини, яке трактується як користування й управління власністю Аллаха.

На відміну від християнства, у священних мусульманських текстах на другому місці за частотою звернень – тема еквівалентного обміну товарів та добросовісної торгівлі. Так, у Корані сказано, що люди не повинні «жертми майно одне одного несправедливо, не маючи на те жодного права, але ви можете укладати між собою торгові угоди за взаємною згодою» (Коран, р. 4, вірш 29 – *П. Б.*). Для порівняння можна переглянути ст. 3 проекту закону України «Про внутрішню торгівлю» (2011 р.), де основними принципами здійснення торгівлі проголошено рівність прав суб'єктів торговельної діяльності; дотримання прав і законних інтересів суб'єктів торговельної діяльності; добросовісна конкуренція.

Багато моментів Корану стосуються торгівлі й комерції, які дозволив Аллах, але суто на справедливих умовах. Цікавою у зв'язку з торгівлею є тема відстрочення виплати боргу людині, що потрапила в скрутне фінансове становище: «Якщо ваш боржник обтяжений бідністю, то зачекайте, поки його справи не підуть краще. Проте якщо ви будете милостивими й пробачите частину боргу або й весь борг, то краще буде вам, якщо ви знаєте й розумієте Послання Аллаха, в якому він учить вас бути щедрими, великодушними, гуманними» (див.: Коран, р. 2,

вірш 280 – П. Б.). Згадана релігійна норма перегукується з нормою, фіксованою в ЦК України (р. 50, ст. 605, ч. 1): «Зобов'язання припиняється внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора».

Не менш важливою здається тема підкупу й хабарів. Так, у р. 2, у вірші 188 Корану сказано: «Не захоплюйте чужого майна шляхом підкупу й хабарів. Вам не дозволено брати частину надбання інших людей злочинним шляхом <...>. Не підкупайте суддів і тих, хто перебуває при владі, і не робіть брехливих свідчень або брехливих доказів, щоб несправедливо заволодіти майном інших людей, наперед знаючи в душі, що ви чините злу справу. За це ви будете покарані». Ці настанови Корану навіть за структурою нагадують юридичну норму, загальний зміст настанови і поготів. У Кримінальному кодексі України (далі – ККУ) можна легко віднайти статті, присвячені неправдивим свідченням, хабарям тощо.

Ще однією з найважливіших тем у мусульманстві, а отже, й у священних книгах мусульман, є тема пожертви – пожертви бідним родичам, сусідам, тим, хто подорожує, тим, хто через старість або інвалідність не може працювати тощо: «І давай родичу належне йому добрим ставленням і благодійністю, і давай нужденному бідняку йп одорожньому, що залишився в дорозі без грошей, те, що йому належить із подаяння або закяту» (Коран, р. 17, вірш 26) або «Серед бідних, на яких треба жертвувати, ті, які билися, захищаючи віру, і внаслідок цього, стражда-

ючи від фізичних недоліків, які відбиваються на працездатності, не можуть працювати й заробляти гроші» (Коран, р. 2, вірш 273). Для порівняння наведемо ст. 4 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації», де серед основних напрямів благодійництва та благодійної діяльності вказано «поліпшення матеріального становища набувачів благодійної допомоги, сприяння соціальної реабілітації малозабезпечених, безробітних, інвалідів, інших осіб, які потребують піклування, а також надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам репресій, біженцям».

Висновки. На жаль, формат статті обмежує подальший розгорнутий порівняльний аналіз норм господарського права та конфесійних норм, проте навіть із запропонованих матеріалів зрозуміло, що положення про те, що правові й релігійні норми в разі збігу сфери регульованих відносин виявляються занадто близькими, а іноді навіть тотожними за характером їхніх настанов, і господарське право сучасної України в цьому плані не є винятком, є правильним і таким, що потребує подальшого вивчення для вдосконалення вітчизняного господарського законодавства. Не менш важливим є положення про те, що релігійні норми впливають на господарсько-правові як безпосередньо, так і опосередковано, через сприйняття правосвідомістю релігійних ідей і уявлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верт П. Православие, инославие, иноверие. Очерки по истории религиозного разнообразия Российской империи. М., 2012. 400 с.
2. Дорская А. Церковное право в системе права Российской империи конца XVIII – начала XX вв.: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. М., 2008. 40 с.
3. Оборотов І. Канонічна правосуб'єктність: сутність та елементи. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. Миколаїв, 2009. Вип. 38. С. 217–226.
4. Оборотов Ю. Традиции и новации в правовом развитии: монография. Одесса: Юрид. л-ра, 2001. 157 с.
5. Седлачек Т. Экономика добра и зла. В поисках смысла экономики от Гильгамеша до Уолл стрит. М., 2016. 583 с.
6. Вундт В. О развитии этических воззрений / сост. В. Чиж. М., 1886. 43 с.